

Мушенко Віктор Васильович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Київський національний торговельно-економічний університет*

Мушенко Виктор Васильевич

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры общеправовых дисциплин
Киевский национальный торгово-экономический университет*

Mushenok Viktor

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of General Law Disciplines
Kyiv National University of Trade and Economics*

**УДОСКОНАЛЕННЯ ВІДНОСИН ДЕРЖАВНОЇ
ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ
IMPROVEMENT OF STATE FINANCIAL SUPPORT
RELATIONS AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY**

Анотація. У статті здійснено аналіз важливості підтримання належного рівня існування та розвитку аграрного сектора економіки нашої держави для забезпечення продовольчої безпеки населення країни як необхідної умови існування людства. Визначено, що здійснення виробничої діяльності у сільському господарстві передбачає систематичне використання певної частини додаткового прибутку на збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. В результаті здійсненого аналізу вітчизняного законодавства, зокрема Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» встановлено, що цей нормативно-правовий акт хоч і визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення, однак не містить визначення державної підтримки як фінансово-правової категорії. Запропоновано визначення та законодавче закріплення дефініцій «фінансово-правові засади державної аграрної політики», а також «державна фінансова підтримка» суб'єктів аграрної сфери та визначено результативні показники від застосування такої підтримки у сільськогосподарському виробництві, збереженні природних ресурсів, забезпеченні розвитку сільських регіонів.

Ключові слова: аграрна політика, державна фінансова підтримка, доходи аграрних товаровиробників, нормативно-правовий акт, правові засади, сільське господарство.

Аннотация. В статье осуществлен анализ важности поддержания надлежащего уровня существования и развития аграрного сектора экономики нашего государства для обеспечения продовольственной безопасности населения страны как необходимого условия существования человечества. Определено, что осуществление производственной деятельности в сельском хозяйстве предусматривает систематическое использование определенной части дополнительной прибыли на увеличение объемов производства сельскохозяйственной продукции. В результате проведенного анализа отечественного законодательства, в частности Закона Украины «О государственной поддержке сельского хозяйства Украины» установлено, что этот нормативно-правовой акт хотя и определяет основы государственной политики в бюджетной, кредитной, ценовой, регуляторной и других сферах государственного управления относительно стимулирования производства сельскохозяйственной продукции и развития аграрного рынка, а также обеспечения продовольственной безопасности населения, однако не содержит определения государственной поддержки как финансово-правовой

категорії. Предложено определение и законодательное закрепление дефиниций «финансово-правовые основы государственной аграрной политики», а также «государственная финансовая поддержка» субъектов аграрной сферы и определены результативные показатели от применения такой поддержки в сельскохозяйственном производстве, сохранении природных ресурсов, обеспечении развития сельских регионов.

Ключевые слова: аграрная политика, государственная финансовая поддержка, доходы аграрных товаропроизводителей, нормативно-правовой акт, правовые основы, сельское хозяйство.

Summary. The article analyzes the importance of maintaining the proper level of existence and development of the agrarian sector of our country's economy in order to ensure the food security of the population of the country as a necessary condition for the existence of mankind. It is determined that the implementation of agricultural production involves the systematic use of a certain part of the additional profits to increase the volume of agricultural production. As a result of the analysis of domestic legislation, in particular the Law of Ukraine «On State Support to Agriculture of Ukraine», it was established that this normative act determines the bases of the state policy in the budget, credit, price, regulatory and other spheres of state administration concerning stimulation of agricultural production and the development of the agrarian market, as well as ensuring food security of the population, however, does not contain a definition of state support as a financial and legal category. The definitions and legislative definitions of the «financial and legal principles of the state agricultural policy» as well as «state financial support» of the subjects of the agrarian sphere are defined and the results are determined from the use of such support in agricultural production, preservation of natural resources, and ensuring the development of rural areas.

Key words: agrarian policy, state financial support, incomes of agrarian commodity producers, normative legal act, legal principles, agriculture.

Постановка проблеми. У соціально-економічному розвитку нашої країни аграрний сектор її економіки посідає особливе місце. Адже сільськогосподарські підприємства, здійснюючи виробництво рослинницької та тваринницької продукції, забезпечують населення країни продуктами харчування, тобто формують практичну складову продовольчої безпеки країни, що є найпершою необхідною умовою розвитку суспільства.

Україна за своїм виробничим потенціалом — аграрна країна, у якій основним і визначальним багатством і відповідно базою розвитку галузей сільського господарства є земля [1, с. 7]. Отже забезпечення ефективної системи правового регулювання земельних, аграрних, екологічних відносин у цій галузі є основним питанням для держави, успішне вирішення якого сприятиме відродженню та розвитку сільських регіонів як територій проживання сільського населення, а також суспільно-економічних відносин у межах усієї нашої країни.

Автором даної статті протягом багатьох років здійснюється дослідження фінансово-правових аспектів державного регулювання діяльності та розвитку сільськогосподарських підприємств. У широкому спектрі порушених теоретичних та практичних проблем державного фінансового забезпечення аграрної галузі викликає авторську наукову зацікавленість саме формування правового механізму державної підтримки, окремі питання якої неодноразово порушувалися у авторських працях багато років тому [2–3]. Дане питання набуває виняткової актуаль-

ності і на сьогодні та пов'язане з зниженням рівня державної фінансової підтримки аграрної галузі, зокрема після скасування статті 209 Податкового кодексу України щодо позбавлення сільськогосподарських платників податків спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість [5].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Попереднє вивчення стану наукового дослідження означеної проблематики показує, що науковці демонструють неоднозначний підхід до проблеми державної підтримки аграрного сектору економіки та обґрунтування доцільності удосконалення фінансово-правового механізму бюджетної, податкової, цінової, страхової підтримки суб'єктів аграрної сфери. Формуючи власну позицію за даною проблематикою та обґрунтовуючи її право на існування, ми знаходимо підтримку у роботах науковців, у яких порушувалися питання державної підтримки вітчизняного аграрного сектору. Поряд з авторськими дослідженнями даної проблематики [2–4], слід звернути увагу на праці В. І. Курила [6–7], О. О. Богданової [8], В. К. Збарського [1; 9; 10] (самостійно чи у співавторстві з В. І. Мациборою чи Л. В. Шкуренком).

Формування цілей статті. Виходячи з розуміння загальної проблеми статті, спираючись на напрацьований передовий досвід вітчизняними науковцями у галузях права та аграрної економіки, метою даної статті є спроба доведення необхідності законодавчого закріплення дефініції «державна фінансова підтримка» у основоположних актах вітчизняної нормативно-правової системи, які визначають основні

засади державної аграрної політики в Україні. Виходячи з поставленої мети, за нашим переконанням, буде доцільним охарактеризувати безпосередньо дефініцію «державна підтримка» у контексті науки фінансового права, а також надати позиції щодо удосконалення правового механізму державної фінансової підтримки аграрного сектора як важливої та стратегічної складової вітчизняної економіки.

Викладення основного матеріалу. Забезпечення сталого розвитку сільського господарства вимагає радикальних перетворень у правовому регулюванні економічних відносин. Початковим елементом удосконалення правових засад аграрного господарювання є осмислення дефініції «державна підтримка», яка визначається та гарантується базовим аграрним Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України». Проте, даний закон хоч і визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [11], однак не містить визначення державної підтримки як фінансово-правової категорії.

Законодавче закріплення даного поняття стане не просто теоретико-правовим удосконаленням конструкції вище зазначеного закону, а сприятиме вирішенню нагальних проблем розвитку аграрної галузі. Адже здійснення виробництва у сільському господарстві передбачає систематичне використання певної частини додаткового прибутку на збільшення обсягів виробництва. При цьому не тільки відшкодовуються матеріальні блага, а й створюються нові засоби виробництва і предмети споживання, які є основою поліпшення добробуту усіх членів суспільства.

За нашим переконанням, при здійсненні дослідження фінансових правовідносин у аграрній сфері, необхідно прагнути до чіткого законодавчого закріплення поняття «підтримка», яке «має бути нерозривно пов'язане з об'єктивними процесами і явищами у сільському господарстві та повинно адекватно охоплювати досліджувану реальність» [2, с. 167].

Надаючи правову характеристику окремим видам аграрних відносин та досліджуючи зміст державного впливу у галузі сільського господарства, В. І. Курило зазначає, що підтримка або допомога — це забезпечення достойних рівнів доходності та прибутковості виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання, поліпшення еквівалентності обміну з промисловими галузями, а також покращання фінансової стійкості та фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників [7, с. 45].

На сьогодні поступова зміна спектру фінансових засад державної аграрної політики щодо здійснення заходів державної підтримки суб'єктів сільськогосподарського виробництва пояснюється невідповідністю такої підтримки з ринковими відносинами, тобто призводить до поглиблення необ'єктивності створення прибутків, стимулює чергові провали ринку.

Органами законодавчої влади нашої держави декларується позиція про те, що нині державна підтримка є обтяжливою формою нецілеспрямованого використання державних ресурсів, яка може тільки зашкодити ринку, оскільки останньому треба надати повну свободу, щоб він був здатний генерувати сталий економічний розвиток. Крім того, міжнародними фінансово-кредитними інституціями рекомендується в аграрному секторі національної економіки утриматися від застосування державної підтримки і розраховувати на те, що протягом певного часу економічно слабкі суб'єкти господарювання збанкрутують і припинять своє існування як неконкурентоспроможні, а економічно сильні суб'єкти аграрного господарювання зміцніють, розширять масштаби ринків, удосконалять технології і на цьому підґрунті подолають обмеження на прибуток, забезпечать високо прибутковість [12].

На наше глибоке переконання, аграрний сектор потребує державної підтримки як основна виробнича галузь економіки України. Для удосконалення фінансових засад державної підтримки аграрних відносин та подолання системної економічної кризи в країні в цілому потрібна не лише ефективна антикризова законодавча база, а й реальна і послідовна реалізація її правових засад, зокрема щодо державної фінансової підтримки діяльності сільськогосподарських виробників. Адже очевидним є факт, що зменшення виробництва продукції сільського господарства призводить до зниження життєвого рівня сільського населення, скорочення обсягів експорту такої продукції та інших негативних заходів у сфері аграрної діяльності. Тобто, проблеми державної фінансової підтримки сільського господарства й удосконалення правового регулювання аграрних відносин тісно пов'язані між собою та до даного часу не знайшли належного вирішення та ефективного правового забезпечення у системі законодавчих актів, що регулюють фінансово-правові відносини.

Досліджуючи засоби економічного впливу на ефективність господарювання аграрних формувань різних форм власності у нашій державі В. К. Збарський та Л. В. Шкуренко зазначають, що ідеальний ринковий механізм аграрних відносин може сформуватися лише під суворим контролем держави [10, с. 14]. Нами визнається раціональність такої точки

зору, бо саме державі належить забезпечувати та регулювати нормальний розвиток ринкових відносин з урахуванням усіх чинників та потреб усіх його учасників, а не перетворювати цей складний процес у стихійне явище. Однак мова повинна йти не лише про суворий контроль держави за функціонуванням ринкового механізму, а про його «науково обґрунтоване формування з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних чинників» [2, с. 168].

Специфіка аграрної галузі вимагає необхідності її державного правового захисту та бюджетно-податкової підтримки. Це зумовлено сезонністю виробництва, великим періодом кругообігу капіталу, складністю забезпечення належного рівня прибутковості виробничої діяльності та іншими чинниками. Найбільш істотними аргументами на користь державної підтримки виступають різноманітні політичні, економічні, соціальні, виробничі умови нестабільності розвитку аграрного сектору, непостійність цін і доходів товаровиробників, слабка привабливість інвестування аграрного виробництва з боку вітчизняних чи зарубіжних приватних фінансових донорів, необхідність забезпечення стабільності роздрібних цін на продукти харчування.

Запропоновані аргументи беззаперечно свідчать, що розвиток аграрного виробництва прямо залежить від державної фінансової підтримки, яка сприяє забезпеченню соціального та економічного зростання доходів суб'єктів аграрного сектору економіки та зайнятих у сільськогосподарському виробництві найманих працівників. Держава, збільшуючи обсяги прямої та непрямой державної фінансової підтримки аграрної галузі, забезпечуватиме розвиток усієї системи національного господарського комплексу. Адже рівень виробництва, зайнятості, доходів і цін формується на підставі підвищення попиту, інвестицій, зростання експорту, а головне — державної фінансової підтримки, яка забезпечує одержання прибутку аграрними виробниками.

Слід також погодитися з тим фактом, що саме по собі ринкове середовище не може забезпечити повної економічної стабільності аграрних підприємств. Тому для досягнення стабільності економіки, пом'якшення економічних спадів, уникнення податкових та інших ризиків сільськогосподарського виробництва тощо необхідно запроваджувати, розвивати та удосконалювати правові механізми державної фінансової підтримки.

Підтвердження нашої позиції знаходимо у працях В.К. Збарського, який досліджуючи економічні механізми, що сприяють формуванню ринкових відносин в аграрному секторі економіки України зазначає, що у перехідний період серед найважливіших напрямів здійснення аграрної політики, в контексті внутрішньої підтримки сільськогосподарського товаровиробника,

є: 1) соціальне відродження села і соціальний захист українського селянина; 2) сприяння створенню ринку матеріально-технічних ресурсів і виробничих послуг, ринку продовольства і сировини; 3) забезпечення еволюційності процесу реформування відносин власності, в тому числі у сфері володіння і використання землі; 4) формування державних механізмів регулювання ціноутворення, оподаткування, бюджетного фінансування, банківського кредитування виробничих сільськогосподарських підприємств [9, с. 190].

Висновки. Забезпечуючи комплексність регулювання правовідносин державної підтримки аграрної сфери національної економіки зазначимо, що підлягає законодавчому затвердженню визначення фінансово-правових засад у системі державної аграрної політики, які пропонується розуміти як законодавчо закріплену систему фінансово-правових механізмів, завдяки яким суб'єктам сільськогосподарської виробничої діяльності усіх форм власності і господарювання надається державою, в особі компетентних органів державної влади та місцевого самоуправління, необхідна фінансова (бюджетна, податкова, страхова, кредитна, цінова) підтримка з Державного бюджету України та місцевих бюджетів територіальних громад.

Як практичний наслідок реалізації фінансових засад державної аграрної політики, пропонується нами до розуміння та включення до статті 13 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» дефініції «державна фінансова підтримка суб'єктів аграрної сфери» як законодавчо закріплений правовий механізм державного фінансування організаційних, виробничих, економічних, екологічних, природоресурсних заходів, здійснюваних сільськогосподарськими товаровиробниками в процесі вирощування та виробництва рослинницької та тваринницької продукції, забезпечення її первинної переробки, виконання інших сільськогосподарських робіт та надання послуг.

Також нами визначається, що наслідками застосування державної фінансової підтримки суб'єктів аграрного виробництва повинно стати: 1) забезпечення прибутковості аграрної виробничої діяльності; 2) стимулювання виробництва рослинницької та тваринницької продукції; 3) покращання фінансової стійкості та фінансового стану аграрних підприємств; 4) поліпшення еквівалентності обміну аграрної галузі з промисловими галузями; 5) розвиток аграрного ринку; 6) забезпечення продовольчої безпеки населення країни; 7) збереження природних ресурсів та мінімізації на них шкідливого впливу в результаті сільськогосподарської діяльності; 8) розвитку інфраструктури сільських регіонів; 9) підвищення рівня життя сільського населення тощо.

Література

1. Економіка сільського господарства; за ред. В. К. Збарського і В. І. Мацибори. К.: Аграр Медіа Груп, 2013. — 314 с.
2. Мушенок В. В. Щодо необхідності вдосконалення фінансово-правового механізму державної підтримки сільськогосподарського виробництва. Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 3. — С. 166–169.
3. Мушенок В. В. Про переваги механізму державної фінансової підтримки страхування ризиків аграрного виробництва. Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 4. — С. 63–68.
4. Мушенок В. В. Порівняльно-правовий аналіз методів державної підтримки сільського господарства. Підприємництво, господарство і право. — 2018. — № 1. — С. 99–102.
5. Податковий кодекс України: від 02.12.2010 № 2755-VI. (Редакція станом на 01.04.2018). URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Курило В. І. Забезпечення продовольчої безпеки як принцип державного управління аграрним сектором економіки. Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 7. — С. 77–82.
7. Курило В. І. Правова характеристика та зміст державного впливу у галузі сільського господарства. Юридична Україна. — 2007. — № 6. — С. 43–47.
8. Богданова О. О. Окремі аспекти оподаткування сільськогосподарських підприємств. Економіка. — 2011. — № 3. — С. 144–151.
9. Збарський В. К. Структура джерел фінансування інвестиційної діяльності підприємств аграрної сфери. Формування ринкових відносин в Україні. — 2012. — № 8. — С. 188–191.
10. Збарський В. К., Шкуренко Л. В. Ефективність господарювання аграрних формувань в Україні. Агросвіт. — 2012. — № 4. — С. 11–16.
11. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004. № 1877-IV. Відомості Верховної Ради. — 2004. — № 48. — Ст. 229.
12. Аграрії залишаються без спецрежиму справляння ПДВ. Аграрний бюлетень. URL: <http://ab.org.ua>.

References

1. Ekonomika sil's'koho hospodarstva; za red. V. K. Zbars'koho i V. I. Matsybyory. K.: Ahrar Media Hrup, 2013. 314 s.
2. Mushenok V. V. Shchodo neobkhdnosti vdoskonalennya finansovo-pravovoho mekhanizmu derzhavnoyi pidtrymky sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva. Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2011. № 3. S. 166–169.
3. Mushenok V. V. Pro perevahy mekhanizmu derzhavnoyi finansovoyi pidtrymky strakhuvannya ryzykiv ahrarnoho vyrobnytstva. Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2011. № 4. S. 63–68.
4. Mushenok V. V. Porivnyal'no-pravovyy analiz metodiv derzhavnoyi pidtrymky sil's'koho hospodarstva. Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2018. № 1. S. 99–102.
5. Podatkovyy kodeks Ukrayiny: vid 02.12. 2010 № 2755-VI. (Redaktsiya stanom na 01.04.2018). URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Kurylo V. I. Zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky yak pryntsyp derzhavnoho upravlinnya ahrarnym sektorom ekonomiky. Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2007. № 7. S. 77–82.
7. Kurylo V. I. Pravova kharakterystyka ta zmist derzhavnoho vplyvu u haluzi sil's'koho hospodarstva. Yurydychna Ukrayina. 2007. № 6. S. 43–47.
8. Bohdanova O. O. Okremi aspekty opodatkuвання sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv. Ekonomika. 2011. № 3. S. 144–151.
9. Zbars'ky V. K. Struktura dzherel finansuvannya investytsiynoyi diyal'nosti pidpryyemstv ahrarnoyi sfery. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini. 2012. № 8. S. 188–191.
10. Zbars'ky V. K., Shkurenko L. V. Efektyvnist' hospodaryuvannya ahrarnykh formuvan' v Ukrayini. Ahrosvit. 2012. № 4. S. 11–16.
11. Pro derzhavnu pidtrymku sil's'koho hospodarstva Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 24.06.2004. № 1877-IV. Vido-mosti Verkhovnoyi Rady. 2004. № 48. St. 229.
12. Ahrariyi zalyshayut'sya bez spetsrezhymu spravlyannya PDV. Ahrarnyy byuleten'. URL: <http://ab.org.ua>.